

Ampt Epe

Nr 133 – december 2000

REDACTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen,
telefoon (0578) 56 06 54

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE' HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 25,00 per jaar

Bestuur:

Voorzitter:

J.C. Kreffer
Le Chevalierlaan 3, 8162 PD Epe
Telefoon (0578) 68 83 05

Secretaresse:

Th. te Riele-ter Laak
Dorpsstraat 12 – 8171 BP Vaassen
Telefoon (0578) 56 06 54

Penningmeester:

M.L. Endendijk
Molenpad 1, 8162 ZH Epe
Telefoon (0578) 61 30 78

Leden:

W. van Putten
E. de Jonge
H. Bouwman

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 1383-2026

Het Apeldoorns Kanaal (3)

Een grote weldaad aan onze gemeente bewezen.

OORLOG

Het Apeldoorns Kanaal was een onderdeel van de zgn. IJssellinie en toen in de meidagen 1940 de Nederlandse troepen hier terugtrokken, vernielden zij de bruggen over het kanaal. Dit gaf voor zowel het water- als het wegverkeer grote moeilijkheden. Provisorisch werd eerst met planken een overgang mogelijk gemaakt. Daarna werd er een schip ingelegd dat als brug dienst moest doen.

Toen de passage ook voor het overige verkeer mogelijk was, hief de gemeente, als bijdrage in de grote kosten van herstel, m.i.v. 22 juni 1940 tolgeld voor het passeren van de bruggen.

De tarieven waren: voetganger 1 cent; rijwielen 1 cent; paard 2 cent; paard en wagen 5 cent; vracht of personenauto 10 cent; handwagen 3 cent en driewieler 3 cent.

Vrijgesteld waren de belanghebbende die reeds een bijdrage tot herstel hadden gegeven; schoolkinderen; doktoren; overheidspersoneel als politie, brievenbestellers en militairen; veeartsen; keurmeesters, opzichters enz. Er waren ook weekabonnementen verkrijgbaar, kosten: f 0,50 voor personen en rijwielen; f 1,- voor voertuigen.

De verwoeste Cannenburgherbrug tijdens de tweede wereldoorlog.

Op 29 mei 1940 werd bekend gemaakt dat de Jonas- en de Zuikerbrug direct definitief zouden worden gerepareerd. De Cannenburgher- en Horsterbrug zouden daarna als zware brug worden gerepareerd.

Op 12 oktober 1940 maakte de Burgemeester bekend dat alle noodbruggen over het kanaal gesloten waren van 9 uur n.m. tot 6 uur v.m.

In de oorlog was de scheepvaart gebonden aan allerlei bepalingen van de bezetter, zoals blijkt uit de bekendmaking van 10 januari 1941 inzake vaargedrag bij luchtaanvallen. Ook de verlichting moest worden aangepast. Voor 's nachts gold in het algemeen een vaarverbod. Dit gold echter niet voor schepen onder Duitse vlag en herhaaldelijk werden de brug- en sluiswachters 's nachts opgetrommeld om de schepen doorgang te verlenen.

In 1944 werden bij de Zuikerbrug drie schepen met munitie door geallieerde jagers bestookt, waarna ze in de lucht vlogen. Een Nederlandse sleepboot die ze had gesleept had ligplaats gekozen aan de andere zijde van de brug en ontsprong de dans. De ravage was groot; een nabijgelegen boerderij van Koetsier ging in vlammen op en in de verre omtrek werden ruiten vernield. De omgeving was bezaaid met granaten of onderdelen daarvan. Er waren geen persoonlijke ongevallen.

In april 1945 werd de bruggen opnieuw opgeblazen, dit keer door terugtrekkende Duitse troepen en moest het herstelprogramma opnieuw ter hand worden genomen. Op 13 juli 1945 was de Horsterbrug al weer gereed voor het rijverkeer.

NA DE OORLOG TOT DE SLUITING

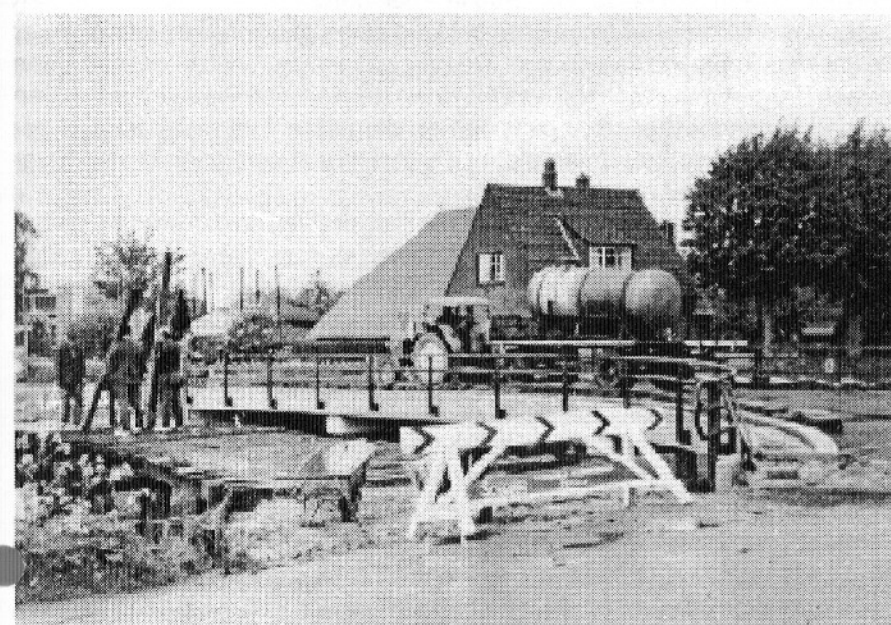
De tendens van opkomend vervoer per as tegen afnemend vervoer te water zette zich na de oorlog versterkt voort. Op het Apeldoorns Kanaal was dit vooral op het noordelijk gedeelte Hattem-Apeldoorn het geval. Tussen 1951 en 1960 liep het aantal schepen bij de Hezenbergersluis met 30 % terug.

In 1946 werden in de Vaassense sluis plm. 30 schepen per week gesluisd. In verband hiermede werden plannen tot verbreding niet uitgevoerd. Wel werden in de vijftiger jaren de meeste sluisdeuren vernieuwd.

In 1960 bracht de commissie Kloppert advies uit omtrent het openhouden van het kanaal. De conclusie was dat het kanaal Apeldoorn-Hattem alleen nog exploitabel zou zijn, als het bevaarbaar gemaakt zou worden voor schepen tot 600 ton. De kosten hiervan werden geraamd op 25 à 30 miljoen gulden. Sluiting daarentegen zou een besparing van f 350.000,- per jaar opleveren... De sluiting zou voorlopig alleen gelden voor het vak Apeldoorn-Kloosterbrug. Dit in verband met de aanwezigheid van de papierfabriek Berghuizen in Wapenveld die voor aan- en afvoer van producten gebruik maakte van het kanaal.

De gemeentebesturen van Hattem, Heerde en Epe om advies gevraagd, reageerden zeer verschillend. Hattem ging akkoord, Heerde adviseerde tot demping van het kanaal, dit met het oog op de aanleg van de A50, die dan gedeeltelijk over het kanaaltracé kon worden aangelegd. Epe had enkele bezwaren. In de eerste plaats zou bij demping een waterstaatkundig probleem ontstaan doordat de Klaarbeek en de Smallersebeek via een aquaduct over de Grift, rechtstreeks in het kanaal uitmondde. Bovendien zag men het kanaal toch altijd nog van belang voor een te projecteren industriegebied bij Vaassen en achtte men het kanaal nog belangrijk voor aanvoer van wegenbouw-materiaal.

Ook kwamen er bezwaren binnen van de ANWB en de Bond van Watersporters die in het kanaal een toekomstig gebied voor watersporttoerisme zagen. Een visie die zijn actualiteit heeft behouden!

De oude en nieuwe Postbrug.

Maar het doek viel over (een gedeelte van) het Apeldoorns Kanaal op 1 januari 1962, toen het gedeelte Apeldoorn-Kloosterbrug werd gesloten. In 1982 werd ook het andere gedeelte tot Hattem gesloten.

Op het zuidelijk gedeelte nam daarentegen in de eerste jaren na de oorlog de scheepvaart toe. In 1954 werd de sluis bij Dieren geheel vernieuwd en

bruikbaar gemaakt voor schepen tot 600 ton. Tot 1960 werden nog gronden aangekocht voor het verbreden van dit gedeelte.

Maar ook hier liep de scheepvaart dusdanig terug dat de uitbreidingsplannen niet ten uitvoer werden gebracht.

In 1972 werd ook het vak Apeldoorn-Dieren voor de scheepvaart gesloten.

In 1967 werden enkele houten bruggen over het kanaal (w.o. de Vemderbrug) vervangen door vaste betonnen bruggen met een rijbreedte van zes meter.

In 1969 werden de Jonasbrug, de Zuukerbrug en de Dragterbrug herbouwd.

MENSEN LANGS HET KANAAL

Mevrouw Mossink-Bosgoed (90 jaar) heeft vanaf haar huwelijk in 1934 aan het kanaal gewoond. Eerst aan de Schobbertsbrug, toen aan een brug in Loenen en tenslotte aan de Welgelegenbrug in Apeldoorn.

Na hun huwelijk nam haar man de betrekking als brugwaker over van zijn vader die dat werk jarenlang had gedaan. De brugwaker moest hetzelfde werk doen als een brugwachter, maar hij was niet in vaste dienst bij Rijkswaterstaat, en dat had consequenties voor pensioen en dergelijke. Het maandsalaris bedroeg f 40,-, zodat haar man elders de kost moest verdienen en het brugwakerschap op haar neerkwam.

„Ook als ik hoogzwanger was, moest ik die brug draaien en dan soms nog voor schippers, die vonden dat ze te lang hadden moeten wachten en mij voor alles en nog wat uitscholden. Vooral die Groninger schippers hadden daar een handje van. Je moest altijd attent blijven op het geluid van die scheepshoorn. Ik herinner me nog dat ze aan de brug grind losten met een transportband die veel lawaai maakte. Mijn man werkte daar ook bij en we hadden afgesproken dat hij een rode zakdoek boven in de transportband vastmaakte als er een schip aankwam.

In de oorlog gebeurde het nogal eens dat we er 's nachts door de Duitsers uitgetrommeld werden om de brug te draaien. Die voeren in verband met luchtaanvallen liefst 's nachts.

We hadden ook wel contact met die schippers als ze aan de brug lagen te lossen, we dronken over en weer koffie bij elkaar. Zo was er een schipper die vaak met een schip vol kippengrit aan de brug lag, waar je in het roefje niet recht op staan kon.”

Zowel in 1940 als in 1945 werd „hun” brug opgeblazen waarbij vooral de tweede keer ook hun huis aanzienlijke schade opliep.

Na ongeveer tien jaar aan de Schobbertsbrug werd de heer Mossink benoemd aan een brug in Loenen en tenslotte werd hij aangesteld als brugwachter van de Welgelegenbrug in Apeldoorn, een brug die mechanisch bediend werd, een hele overgang na zoveel jaren draaien. Hier was ook sprake van een dienstwoning. Bij de laatste bruggen was er ook een halve vrije dag in de week. Er kwam dan een vervanger, veelal een kantonnier van Rijkswaterstaat.

Bij de Horsterbrug was vroeger een herberg evenals bij de Schobbertsbrug. Bij de Zuukerbrug een winkel annex veevoerhandel en bij de Jonasbrug ook een winkel en graanhandel.

De heer A. Haak (82 jaar) die jarenlang deze nering bij de Zuukerbrug heeft gedreven vertelt dat hij veevoer van de firma Van Bree in Wenum per beurtschipper kreeg. Het moest dan eerst van Wenum naar de Ramsbrug worden gebracht, waarna het per beurtschipper naar de Zuukerbrug ging.

De schippersvrouwen winkelden ook wel in zijn zaak.

Er was ook contact met schippers die geregeld aanlegden, zoals de turf-schippers die op gezette tijden hun lading of een gedeelte daarvan bij de brug losten.

Zijn dochter, mevrouw Van Vemde-Haak (1950), die haar jeugd aan het kanaal doorbracht, vertelt daarover in een gedicht dat zij maakte n.a.v. een oproep om een gedicht te maken over het kanaal bij gelegenheid van een tentoonstelling in 1997 over het kanaal in het Apeldoorns Historisch museum:

HET KANAAL

In de krante stond: Klim in de penne met een duik in 't kanaal,
ik bin d'r mar is veur goan zit'n en maak'n dit verhaal.

As dochter van een kleine kruudenier,
woon'n wulle an 't kanaal met veule plezier.

Op moandagm'n heel vrog, veurdat de skeep'n begon'n te vaar'n
haal'n mien opoe al water uut 't kanaal,
veur de wasse, want dan was 't water nog schone, ai doar noe
an denk, kun oe et niet begriep'n en denk ie: wat een verhaal.

As kiender speul'n wie vake an 't kanaal,
met de andere buurkiender maak'n wie dan veule kabaal,
zoals toet'n onder de brugge
de buurvrouw kwamp dan heel vlugge,
umdat ze dach: doar kump weer een boot,
wie zaat'n heel stille want wie waar'n as de dood,
dat wulle op de mieter kreeg'n as ze ons zag,
en zo had'n wulle weer een mooie dag.

Ok as wie uut schoole kwam'n en de brugge ston oop'n,
liepe wie hard, want asse half dichte was mogge wulle d'r op loop'n.
dan kreej zo'n apart geveul in de buuk,
dat bint de herinneringen uut ons buurtschap Zuuk.

En ok als mien oldste breur en ik 's oavends op bedde laag'n
 en een boot veur ons huus zaag'n,
 deede wie et raam op een kier,
 en luuster'n met veule plezier
 noa 't volk op 't dek, met zien sterke verhaal'n,
 tutdat Pa of Moe ons heur'n en wulle mossen sloap'n, dat was dan baal'n,
 ok speul'n ze wel eens op de trekharmonica en zong'n ze op de boot,
 wie had'n toen nog geen televisie, dus iej kunt wel denken dat
 de hele buurte doarvan genoot.

D'r lag ok es een boot met allerlei dier'n der in,
 met alle kiender van schoole mogge wie der hen en had'n 't arg noar onze zin
 ik weet et nog goed, de aap'n trok'n ons et meeste,
 mar ai goed kiek stamme wulle toch ok of van die beeste.

Sunterkloas met zien Piet kwam'n ok vake an met de boot,
 wie stond'n dan met alle kiender op de diek en iederene genoot.
 nou ja, iederene? D'r wanen der wel es wat bie die zich bange maak'n,
 en de hande diepe in de broekzak staak'n
 met een gezichte op half zeuvende, van: wat zegge straks wel teeg'n mie?
 Van ie bint lief ewes dit joar, of heur ik bie die andere groep bie?

Ok vis'n met onze buurman heur'n bie de kanaalpret,
 wie heb dan ok vake een foeke ezet,
 as wulle d'r wat evangen had'n, bakken de buurvrouwe ze veur ons op,
 't was meer groat dan vis, dat was dan een strop

Schaatspret um niet te vergét'n,
 ja, wulle heb vaste niet stille ezét'n,
 deur veule val'n en opstoan hew dat op 't kanaal eleerd,
 en net as elk ander kiend, ons vake bezeerd,
 dan liete wulle ons troosen deur onze moe,
 met warme sjokolademelk en een beschuutie toe.

Zwem'n moche wie niet in 't kanaal van ons tuus,
 Pa zei: dat water is niet pluus,
 doar zit te veule rotzooi in, dus nam'n ze ons wel eens een daggie mee,
 mit zien allen noa de zee.

Zo, dit waar'n wat herinneringen van een tied terugge,
 Van 't Apeldoornskanaal en de Zuukerbrugge.

Mevr. van Vemde-Haak, Zuuk.

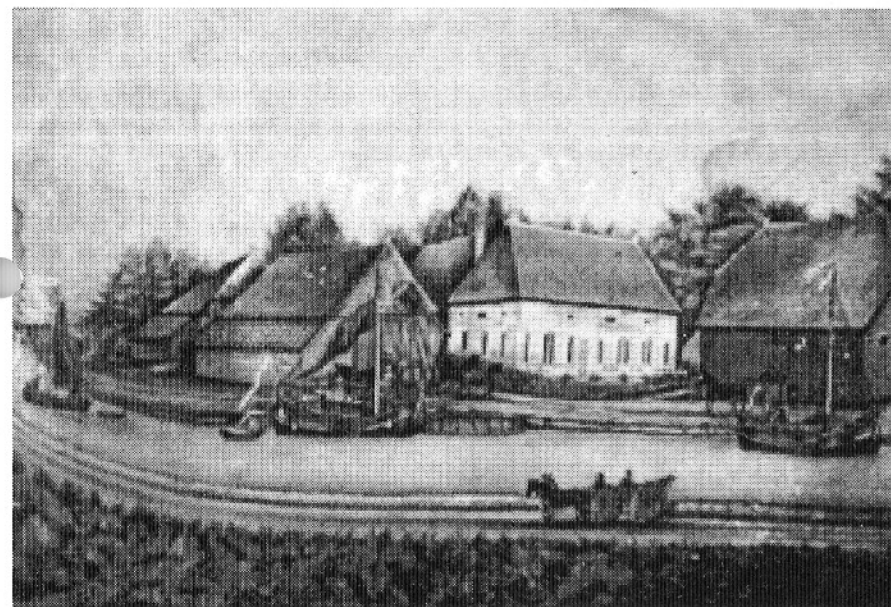
TOEKOMSTPLANNEN

Het Apeldoorns Kanaal is nu in beheer bij het Waterschap Veluwe. Het water in het vak Apeldoorn-Dieren is goed van kwaliteit, maar in het gedeelte bij Hattem staan bordjes bij de bruggen die aangeven dat de kwaliteit van het water gevaar oplevert voor zwemmers en het gebruik van gevangen vis. Na de sluiting van het kanaal kwam de vraag wat er nu mee moest gebeuren. Eén ding stond vast; het kon in verband met de waterbeheersing niet gedempt worden. Maar intussen werden er wel allerlei voorzieningen getroffen die de bevaarbaarheid en eventuele beperkte openstelling voor de pleziervaart in de weg stonden. In Apeldoorn werden voor het stratennet een paar brede dammen gelegd en de A50 passeert het kanaal bij de Schobbertbrug op een zodanige hoogte dat eventuele vaart daar vrijwel geblokkeerd is.

Er werden allerlei plannen opgeworpen, o.a. het ingebruikstellen van een trekschuit!

In 1978 werden plannen van het recreatieschap Veluwe door de Regionale Milieuraad Oost-Veluwe verworpen omdat ze het milieu teveel zouden belasten. Na de sluiting van het kanaal heeft de natuur zich langs de oevers in positieve zin ontwikkeld.

De sluis te Vaassen alsmede de daarbijbehorende sluiswachterwoning zijn inmiddels op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst.

De Jonas bij Vaassen volgens een tekening van P. Visser gemaakt in 1846.

In het vak Apeldoorn-Dieren zijn al allerlei recreatievoorzieningen aangebracht, zoals vissteigers voor invaliden, overlaadplaatsen voor kano's en een recreatief fietspad met picknickplaatsen aan de oostzijde van het kanaal. Tussen Vaassen en Apeldoorn is ook een dergelijk fietspad langs de westzijde van het kanaal aangelegd.

Vissen is in feite de enige activiteit die overal langs het kanaal ongehinderd kan plaats vinden.

Intussen worden er steeds plannen aangekondigd ; zo „kopt” de Apeldoornse Courant in mei 1999: „Recreatief Apeldoorns Kanaal kost 10 jaar en 55 miljoen gulden!”

In 1999 is ook opgericht de Stichting Apeldoorns Kanaal die ijvert voor het bevaarbaar maken van de oude vaarweg. Deze stichting heeft financiële steun gekregen van de Europese Gemeenschap om een onderzoek te laten instellen naar de haalbaarheid van het plan om het kanaal weer bevaarbaar te maken voor de pleziervaart.

Daarbij gaat het om de totale onkosten van het uitbaggeren, het opheffen van de dichte bruggen en andere obstakels alsmede aanvullende maatregelen om recreatievaart tussen Apeldoorn, Dieren en Hattem mogelijk te maken. Het rapport moest in de zomer 2000 klaar zijn. Zou dit de herleving kunnen betekenen voor een kanaal dat bijna 200 jaar geleden werd aangelegd om de economische ontwikkeling van dit gebied te stimuleren; zowel op het gebied van de industrie als de landbouw in de vorm van ontginning van woeste gronden?

Nu wordt het kanaal dienstbaar gemaakt aan recreatieve doeleinden, in feite ook een economisch doel. En destijds ontgonnen woeste gronden- misschien wel met behulp van over het kanaal aangevoerde mest- worden nu weer aan de natuur terug gegeven. Samen moeten ze de streek een economische impuls geven..

Maar of het Apeldoorns Kanaal ooit nog weer betiteld kan worden als: „Een grote weldaad aan onze gemeente bewezen”, valt m.i. te betwijfelen!

Bertus van den Bremen.

Bronnen:

Literatuur:

Ach lieve tijd, Apeldoorners en hun rijk verleden, Zwolle.

Albers, Dr. A.A.: Leven op de rand. Uit de geschiedenis van Apeldoorn, Den Haag 1973.

Castelein, Th.J. c.s.: Kroniek van Apeldoorn (1862 t/m 1899).

Boer, G.J. de, c.s.: De Klaarbeek Epe 1999.

Filarski, R.: Kanalen van de Koning-Koopman. Amsterdam 1995.

Fuchs, Dr. J.M.: Beurt- en wagenveren Den Haag 1946.

Kemperink, R.M. c.s.: Geschiedenis van Apeldoorn Zutphen 1993.

Kreffer, J.C.: Tongeren. De geschiedenis van een landgoed, Vaassen 1997.

Ministerie van Waterstaat: Wegwijzer voor de binnenvaart, Deel I

Noordoostelijk Nederland 1939.

Overzichtskaarten bij deze wegwijzer.

Otten, Dr. D.: Historie van Heerde.

Vries, drs. M.C. de: Over het water. Apeld. Hist. Museum.

Gem. Archief Epe.

Gemeenteverslagen.

In- en uitgaande correspondentie.

Eper Krant diverse jaargangen.

Foto's gemeentelijk archief Epe, collectie Ds. ter Braak.

Gesprekken met de heer A. Haak en Mevr. Mossink-Bosgoed.

Krentebroden

„Epe, 17 november 1900

Verloting

Aan G. Oosterbroek te Oene

Naar aanleiding van uw verzoek om vergunning ten einde op 1 december eerstkomend eene verloting te mogen houden van krentebroden en St. Nicolaasartikelen berichten wij U dat deze vergunning door ons wordt verleend onder de navolgende voorwaarden:

- 1 dat het aantal loten niet meer dan 300 bedrage
- 2 de prijzen ter waarde van f 30,- zullen zijn
- 3 dat de prijs per lot f 0,10 zij
- 4 dat de verloting geschiede onder toezicht der politie
- 5 dat de verloting niet worde gehouden in eene vergunningslokaliteit.

Burgemeesters & Wethouders”

Oosterbroek kan nooit geld aan deze loterij overgehouden hebben, of... hij moet minder krenten in het brood gebakken hebben!

Bertus van den Bremen.

De achtergronden en het ontstaan van de Doleantie te Epe (1)

naar een studie van drs C. van der Wal voor Ampt Epe bewerkt door J.C. Kreffer

Het Algemeen Reglement van 1816

Tijdens de Franse tijd waren al pogingen ondernomen om de kerk evenals de staat te centraliseren, met de opzet deze dienstbaar te kunnen maken aan de staatsbelangen. Koning Willem I zette dit streven voort en liet zijn ambtenaren (die voor een belangrijk deel waren opgeleid in de Franse bestuurstraditie) werken aan een aantal ontwerpen die tot doel hadden „... de inrichting van de kerk zoveel mogelijk overeen te stemmen met de werking van het staatsbestuur”.

In dit verband is voor de Nederlands Hervormde Kerk belangrijk het „Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk van het Koninkrijk der Nederlanden”, omdat dit in de loop van de negentiende eeuw aanleiding zou geven tot tal van problemen.

In het reglement werd bepaald dat de Nederlands Hervormde Kerk, zoals zij voortaan zou heten, onder leiding kwam te staan van een algemene synode, de provinciale kerkbesturen, de klassicale besturen en de kerkeraden. De leden van de synode en de besturen zouden voor de eerste keer rechtstreeks door de koning worden benoemd, waarna dit in de toekomst zou geschieden door de koning op grond van ingediende voordrachten; die van de leden der synode op voordracht van de provinciale kerkbesturen, de kerkbesturen op voordracht van de klassicale besturen, die op hun beurt werden voorgedragen door de klassicale vergaderingen.

De hoogste autoriteit was de koning: voor alle besluiten van enig belang, zowel van de synode als van de provinciale en klassicale besturen, was diens goedkeuring vereist. Ook voor het plaatselijk bestuur werd de lijn van het Algemeen Reglement doorgetrokken: er kwam een definitieve scheiding tussen „bestuur” en „beheer”. Administratieve zaken kwamen in handen van een college van „kerkvoogden”, dat gekozen werd vanuit een door stemgerechtigden gekozen college van „notabelen”. De colleges van kerkvoogden waren verantwoording schuldig aan de „Provinciale Colleges van Toezicht”, die rechtstreeks door de koning werden benoemd en geen verantwoording hoefden af te leggen aan enig kerkelijk orgaan. Om tot kerkvoogd te kunnen worden gekozen diende men te behoren tot de „aanzienlijke en voornaamste leden der gemeente”.

Op plaatselijk niveau moest men er voor zorgen dat ouderlingen afkomstig waren uit de „achtingswaardigste, kundigste en voornaamste” leden der gemeente. Dat hield in dat slechts uit een kleine kring kon worden gerecruteerd.

Bovendien vulden de colleges zich aan door een coöptatie-systeem (d.w.z. dat de leden zelf nieuwe leden kozen). De Synode behoorde zich niet bezig te houden met leerstellige geschillen, maar slechts de kerk te besturen. Een probleem vormde echter het feit dat de Synode wel als taak had de leer te handhaven. Uitgangspunt hierbij vormden de „Formulieren”, maar daar de Synode niet bevoegd was aan te geven hoe die opgevat moesten worden, ontstonden er al snel misverstanden en een „feitelijke en toegestane leer-vrijheid”.

Weldra zou blijken dat de rust die men nastreefde met de invoering van het nieuwe reglement slechts van korte duur was. De bezwaren die dan te horen zijn worden door L.H. Mulder in een tweetal punten samengevat:

- a. de kerkelijke legitimiteit (wettigheid) van bestuursvorm en synode;
- b. het wegvallen der belijdenisgeschriften als identiteitskenmerken normeringspunt (richtsnoer) voor kerk en kerkleer.

Ook de bezwaren die vanuit Epe tegen de Nederlands Hervormde Kerk werden gericht, zijn in deze punten terug te vinden.

De Nederlands Hervormde Kerk te Epe gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw

Wie de kerkeraadsnotulen en de correspondentie van de kerkvoogdij volgt, krijgt de indruk dat de nieuwe kerkorde zonder problemen kon worden ingevoerd. Geen enkele schriftelijke bron wijst er namelijk op dat er bezwaren bestonden tegen de nieuwe organisatievorm. Voor de plaatselijke bevolking zal er in eerste instantie ook weinig veranderd zijn: ook na de invoering van het Algemeen Reglement in 1816 bleven dezelfde dorpsnotabelen de touwtjes in handen houden in de diverse kerkelijke colleges. Bezwaren die landelijk bestonden tegen de Synode, lijken in het toen nog geïsoleerde Epe niet te zijn doorgedrongen. In geen enkel opzicht blijkt uit de archieven dat de landelijke kerkelijke ontwikkelingen werden gevolgd. De notulen laten zien dat men zich niet bezig hield met de leer, maar met het bestuur. Zo op het oog lijkt Epe dan ook de rust uit te stralen die het Reglement nastreefde.

Toch is deze periode belangrijk geweest voor latere ontwikkelingen. „Ondergronds” moeten zich wel degelijk veranderingen hebben voltrokken. Veranderingen die reeds gedurende de 18e eeuw herkenbaar waren en geleid hebben tot protesten tegen de Hervormde kerk. Na 1816 zou deze tendens zich versterken, waarbij een belangrijke voedingsbodem is geweest de invloed die uitging van de zogenaamde oefengezelschappen en de latere publicaties vanuit Réveil-kringen. Deze protesten richtten zich vooral tegen de „status quo-houding” van de kerk, die enerzijds de leer wilde bewaren en anderzijds de eenheid behouden. Dat het in de periode 1820-1834 niet tot een open conflict op grote schaal is gekomen vindt zijn oorzaak in het feit, dat er weliswaar personen met leiderscapaciteiten waren, maar dat die of van te

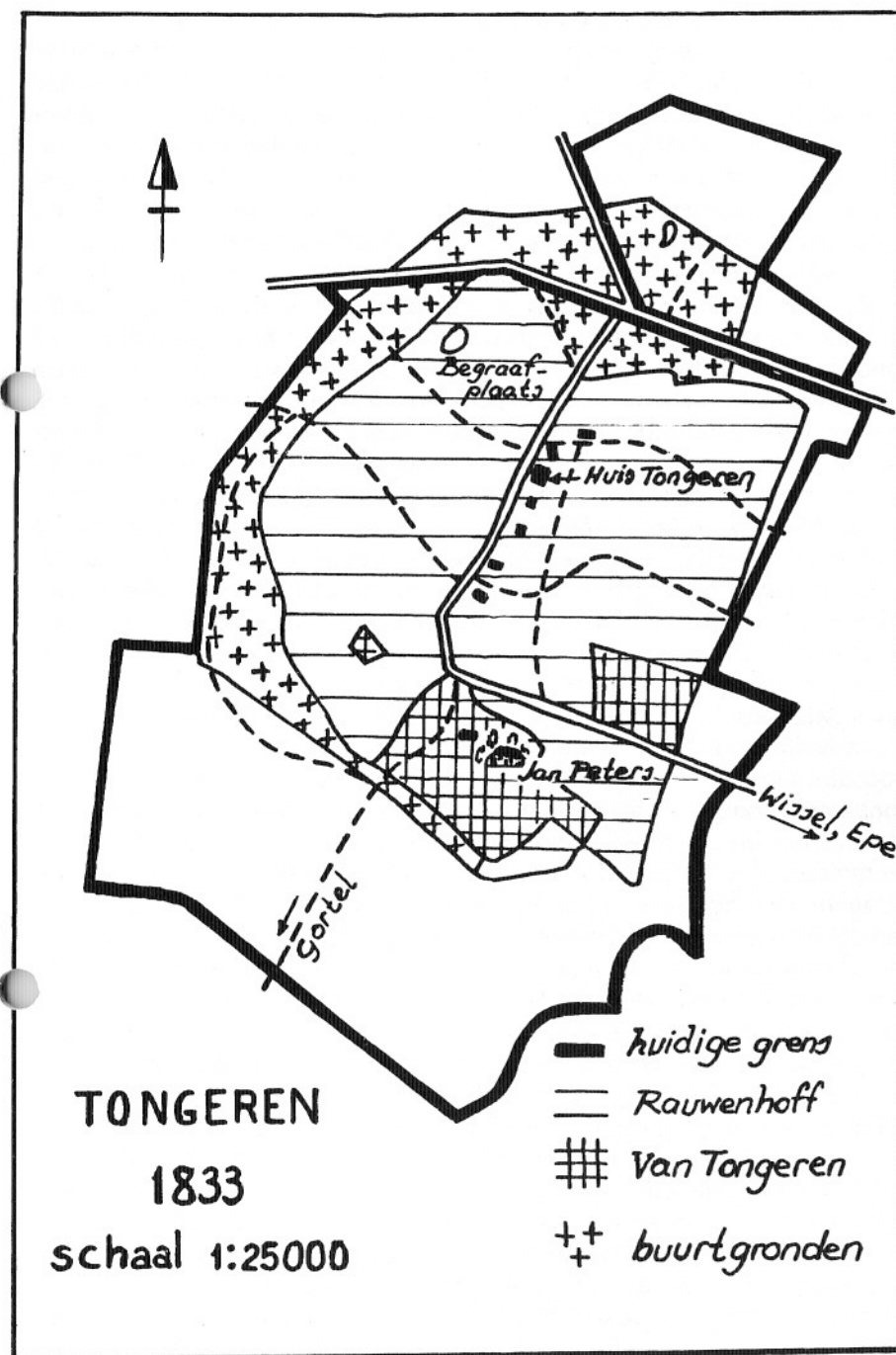
geringe status of te weinig gemotiveerd waren om het initiatief te nemen voor een open conflict met de kerkelijke autoriteiten en het mobiliseren van een beweging op grote schaal.

In Epe was tot de periode van de Afscheiding niets te merken van de activiteiten van personen die deze sluimerende protesthouding concretere vorm wilden geven. Dit in tegenstelling tot de latere doleantie, waar Epenaren een belangrijke rol bij speelden.

De afscheidingsbeweging begon in 1834 in het Groningse Ulrum onder aanvoering van dominee De Cock. Zij heeft kerkelijk Epe nauwelijks beroerd, evenmin als veel andere gemeenten op de Veluwe. In totaal heeft de Afscheiding niet meer dan 2,1% van de Veluwse hervormden tot zich getrokken. Wel waren er enige centra waar dit percentage hoger was, zoals Hattem en omgeving, maar van een duidelijk „omgaan” is nergens sprake geweest. Onder de afscheidingsbeweging waren velen te vinden uit de vroegere oefengezelschappen. De belangrijkste invloed in dit deel van de Veluwe ging evenwel uit van de Hattemer predikant Anthonij Brummelkamp. Door zijn preken in de Buurschap Tongeren werd ook Epe geconfronteerd met de Afscheiding. Een belangrijke volgeling van Brummelkamp werd een zekere Hermen Mulder, die ook als eerste het initiatief zou nemen zich af te scheiden van de Hervormde kerk.

Ds A. Brummelkamp
op 37-jarige leeftijd
(Naar een
familie-portret
in olieverf)

In een brief van 27 december 1835 richtte Mulder zich tot de kerkeraad. De brief bestaat uit twee gedeelten. In het eerste deel verklaren de ondertekenaars dat zij zich gaan afscheiden van het „... sedert 1816 bestaande Nederlandsch Hervormde Kerkbestuur”, daar zij zich „alleenlijk wenschen te houden aan de instellingen en verordeningen der Gereformeerde Kerk vastgesteld in de Nationale Synode van Dordrecht in de jare 1618”. Voorts deelt de brief mee, dat de ondertekenaars zich „... hartelijk uitwendig vereenigen met allen die zich reeds van het tegenwoordig kerkbestuur hebben afgescheiden; tevens ook uw kerkelijke gemeenschap opzeggende met allen die zich voortdurend aan het Synodaal Hervormd Kerkbestuur blijven onderwerpen”. De brief is ondertekend namens tien volwassenen en zes kinderen. Uit het handschrift van deze en andere brieven valt af te leiden dat Hermen Mulder de schrijver is geweest. In een begeleidend schrijven onderstreept hij nog eens de bezwaren van de ondertekenaars tegen het niet naleven van de bepalingen van de Synode van Dordrecht. Een bewijs voor de „dwaalingen” van de Hervormde Kerk ziet hij in de „zogenaamde Evangelische Gezangen”. De brief eindigt met „Opdat het UED bekend zij dat wij hebben opgehouden met Ulieden in kerkelijke gemeenschap te leven zenden wij u hier een afschrift onder acte van „Afscheiding”. De brief is ondertekend met: „uit aller naam, Hermen Mulder”. De notulen van de kerkeraadsvergadering laten zien dat de Afscheiding op de Hervormde Kerk niet de minste indruk maakte. De afscheidingsacte werd slechts „beleefd voor notificatie” aangenomen, meer niet!

In een brief van 23 juli 1836 werd de burgemeester van Epe meegedeeld dat „... op anstande dag des heeren zijnde den vierentwintgsten der maand July Godsdienstige Samenkomst..” zou worden gehouden ten huize van J.P. van Tongeren 's morgens om negen uur. Deze brief was eveneens ondertekend door Mulder en geestverwanten maar dit keer mede ondertekend door A. Brummelkamp te Hattem en P.B. Apeldoorn te Harderwijk. De ondertekenaars vroegen toestemming voor hun bijeenkomst. Burgemeester Gustaaf Willem van der Feltz vond de aanvraag formeel niet in orde en begaf zich dan ook de volgende ochtend in alle vroegte met de veldwachter naar de boerderij van Jan Peters van Tongeren om de kerkdienst te verhinderen.

Van de gebeurtenissen na 1835 is in de notulen van de gemeenteraad niets terug te vinden, maar vast staat dat burgemeester Van der Feltz niets naliet om de Afscheidingsbeweging in zijn gemeente tegen te werken.

Wij moeten nu even stilstaan bij de figuur Jan van Tongeren op de deel van wiens boerderij zich alles afspeelde. In 1833 was zijn vader Peter Goossens van Tongeren overleden. Hij was, naast Jan Hendrik Rauwenhoff de tweede geërfde in de buurschap Tongeren en bezat twee boerderijen en ruim 20 Ha grond aan de zuidkant van de buurschap. Een boerderij, aan de huidige Molenweg, liet hij na aan zijn zoon Jan en voor de helft aan zijn vrouw Willempje Bosch. De andere boerderij, die in 1931 is afgebroken, ging naar zijn zoon Goossen en eveneens voor de helft naar zijn vrouw. De oorspronkelijke

boerderij waar Jan Peters met zijn moeder woonde bestaat niet meer. Daar was het waar de bijeenkomsten onder leiding van dominee Brummelkamp plaats vonden. Jan Peters, zijn vrouw Jannigje van Olst en hun zoon Peter emigreerden in 1847 naar Michigan in de Verenigde Staten.

Historici hebben zich in het verleden afgevraagd waarom de Afscheiding zich beperkte tot Tongeren. Eén verklaring luidde dat de Afscheiding op de Veluwe vooral een beweging is geweest van „voormannen”: hun invloed strekte zich evenver uit als hun persoonlijke contacten, niet alleen geografisch maar ook sociaal. De Tongerense bevolking behoorde tot het armste deel van de Eper bevolking. Een andere visie was dat juist in die gebieden, waar bovendien geen uitbreidingsmogelijkheden voor de landbouw waren, de Afscheidingsbeweging zou aanslaan. Halverwege de eeuw zouden we zien hoe Charles le Chevalier door ontginning en proeven met mestsoorten de boeren een beter bestaan probeerde te geven.

De autoriteiten en de kerk waren verheugd dat de Afscheiding niet tot het dorp doordrong. Het vergde in die tijd ook veel moed om zich in zo'n hechte gemeenschap los te maken van de dorpskerk. Men was er ook wellicht meer bevreesd voor maatregelen van de burgemeester dan de bewoners van het verder gelegen Tongeren.

Toch bleef in het algemeen de stroming sluimeren binnen de gevestigde kerk en pas later zou dit tot nieuwe afscheiding leiden. De uiterlijke rust die Epe zou kenmerken tot 1888 is dan ook misleidend.

(wordt vervolgd).

Geraadpleegde bronnen

Heslinga, M.W.

De Veluwe, in Pastoraal Handboek IV p 306-371, 's-Gravenhage 1957.

Kreffer, J.C.

Tongeren, ontstaan en groei van een landgoed, Epe 1997.

Mulder, L.H.

Revolte der Fijnen, de Afscheiding van 1834 als sociaal conflict en sociale beweging, Groningen 1973.

Roessing, H.K.

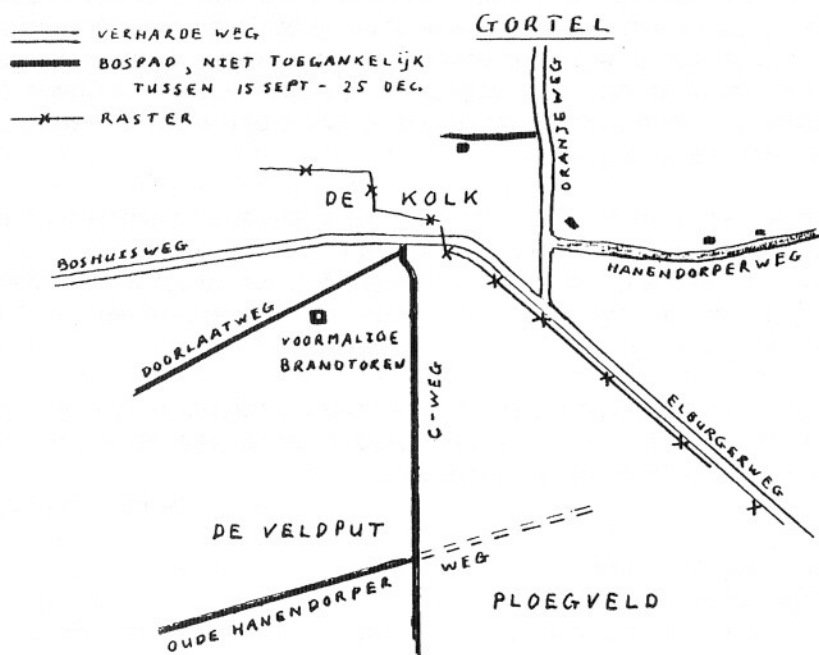
Het Veluwse kerkvolk geteld, Zutphen 1978.

Teeuwen, Chr.W.J.

Wegen Gods in Gelre, Kampen 1935.

Veldnamen in de Koninklijke Houtvesterij Het Loo (4)

In dit vierde artikel over de veldnamen in de Koninklijke Houtvesterij wordt een aantal namen besproken van bospaden en bosgedeelten die in de nabijheid van Gortel gemakkelijk zijn te vinden. We gaan hier vanaf de Elburgerweg het wildrooster over, de Boshuisweg op richting het Jachthuis.

De Kolk

Het gebied ten noorden van de Boshuisweg staat bekend als **De Kolk**. Al in 1776 wordt de '**Laagen Kolk**' genoemd in het Rekenboek van de Gorteler Bosch: "Ontf. van Gerrit Van Zuyk voor een perceel in de Gorteler Enk genaamt de Laagen Kolk 183-:-:" (G56, D11)

De Kolk is een laag gelegen stuk land. In het laagst gelegen deel hiervan, langs het huidige raster, stond vroeger water. Ook de twee akkers liggen laag. De Kolk omvat zowel het bosgedeelte ten westen van het raster als de landbouwgronden ten oosten hiervan. De oostgrens wordt gevormd door de Oranjeweg.

Bij de Kolk hebben vroeger diverse schaapskooien gestaan; de zandgaten zijn nog terug te vinden. Op de Topografische kaart 373 van 1907 is nog zo'n schaapskooi aangegeven. Deze stond ten zuidwesten van de huidige akker De Kolk.

De Doorlaatweg

Vanaf de Boshuisweg slaan we het eerste zandpad in aan de linkerkant. Het bospad gelijk rechts heet de **Doorlaatweg**.

De kadastrale atlas van 1832 vermeldt de naam **De Doorlas**. Het traject van deze weg was destijds wat kronkeliger, maar volgde ongeveer het tracé van de weg die momenteel bekend is als de Doorlaatweg. De Doorlas kwam uit bij de "De Groote Weg van Epe naar Elspeet", de huidige Langeweg.

De naam **Doorlaat** wordt vermeld op de Topografische kaart 373 van 1912. Ook een bosbouwkaart uit 1923 vermeldt slechts kortweg "Doorlaat". Deze kaart wekt de indruk, dat de naam hier slaat op het bosgedeelte. (E13, 1028) Thans staat de gehele weg, die doorloopt tot aan de westelijke grens van het Kroondomein, bekend onder de naam Doorlaatweg. Waarvan deze naam is afgeleid, is nog onduidelijk.

Na de ontginning heeft aan de zuidzijde van de Doorlaatweg een kleine brandtoren gestaan, op het hoogste punt van de weg, ongeveer 100 meter ten zuiden van de Boshuisweg. Dit was een houten toren van 4 palen met een hoogte van 7 à 8 meter. Eén lange ladder leidde naar boven. Om het uur klom er iemand op, om te kijken of er brand was. Toen de dennen opgroeiden en het zicht belemmerden, is aan het eind van de jaren twintig de toren vervangen door een hogere brandtoren op Het Hul, achter de school in Gortel.

De C-weg

De Doorlaatweg laten wij rechts liggen en we vervolgen de brede zandweg. Dit is de **C-weg**.

Deze weg is aangelegd tijdens de ontginning van de grote heidevelden, die hier tussen 1900 en 1915, veelal mede op initiatief van Prins Hendrik, door Koningin Wilhelmina waren aangekocht. In die tijd werd, naast grondaankopen bij Hoog Soeren, Uddel en Wiesel, vrijwel de gehele toenmalige houtvesterij Gortel verworven. Bij het verkrijgen in eigendom van de uitgestrekte heidevelden om Niersen en Gortel, moesten hierbij eveneens deze twee gehuchten volledig worden aangekocht.

Behalve met de aankoop van de gronden heeft Prins Hendrik ook in hoge mate een persoonlijk aandeel gehad in het productief maken van de aangekochte gronden. Duizenden hectaren heide werden volgens zijn plannen en onder zijn persoonlijk toezicht omgevormd tot productiebos. (Reinders 1964, 237)

Het nieuwe landschap is hierbij naar Pruisisch model ingericht. Zo ontstond een wegenpatroon met parallel lopende wegen in noord - zuid richting. De hierbij aangebrachte blokken van 400 bij 400 meter maken een efficiënte werkwijze mogelijk ten behoeve van het bosbeheer. Deze noord - zuid lopende wegen kregen een letteraanduiding "A", "B" etc. Dit loopt op tot en met de letter I: De I-weg ligt in het westen van de Boswachterij Gortel.

De min of meer oost - west lopende wegen, die voor een deel reeds in het terrein aanwezig waren, hadden of kregen een 'gewone' naam zoals de Hoge Weg, de Hakkeltseweg of de zojuist genoemde Doorlaatweg. Langs deze wegen stonden rond het midden van de twintigste eeuw nog palen waaraan houten naambordjes waren bevestigd, waarop de naam van de weg geschilderd was.

Bij de kruispunten werden stenen geplaatst met daarop de letteraanduiding van de weg. Ook dit vond mogelijk plaats volgens Duits voorbeeld. Veel van deze stenen zijn helaas verdwenen.

Steen aan de C-weg.

De laatste jaren zijn echter op diverse plaatsen de bestaande wegen deels afgesloten of verlegd. Omdat de oude trajecten van de paden hierbij zijn dichtgeplant, is het oude ontginningspatroon voor een deel verdwenen. Landschappelijk gezien is er wel meer variatie ontstaan.

Waar deze C-weg even later wat naar beneden loopt, komen we op het kruispunt met de **Oude Hanendorperweg**, die overigens hier enige jaren geleden aan de oostzijde buiten gebruik is gesteld. Deze weg leidt naar de buurtschap Hanendorp, ten westen van Emst. Deze buurtschap, in 1843 nog Bloemendaal genoemd, wordt vermeld in 1866. (Kuyk 3e blad; Kuyper, kaart Epe nr 1.)

De Oude Hanendorperweg loopt parallel ten zuiden aan de huidige Hanendorperweg.

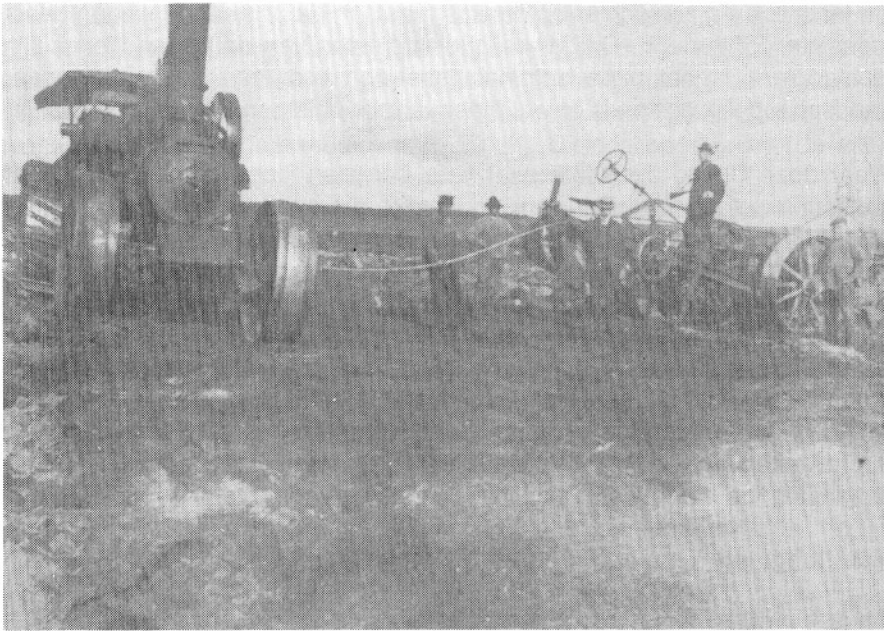
Staande op deze splitsing ligt ten zuidoosten van ons het **Ploegveld**; ten noordwesten hiervan ligt de **Veldput**. De eerste naam heeft te maken met de ontginning; de Veldput stamt nog uit de tijd daarvoor.

Het Ploegveld

Op de kaart "Niersen Barnt" uit 1923 wordt ten noorden van de Hakkeltseweg de naam **Ploegveld Gortel** vermeld. (E13, 1034)

Het Ploegveld dankt zijn naam aan de stoomploeg waarmee dit gedeelte van de hei, dat destijds behoorde tot het **Gortelse Veld**, indertijd is omgeploegd. De stoomploeg kwam in 1906 in gebruik. Daarvóór gebruikte men ossen of paarden, waarmee per dag ongeveer 1/4 tot 1/2 hectare kon worden bewerkt. De stoomploeg, waarmee veel meer werk kon worden verzet, bestond uit twee stationaire stoomtrekkers (locomobielen) die een twee-scharige zogenaamde wipploeg met bijna manshoge wielen aan een staalkabel heen en weer trokken. Beide machines wogen tezamen maar liefst 15 ton en konden een kracht leveren van 45 pk. Onder elke locomobiel was een zwaar rad gemonteerd, waarop de 400 meter lange staalkabel werd gewonden. Terwijl bij de ene locomobiel de kabel op de trommel werd gewonden, werd deze van de trommel van de andere machine afgewonden. De stoomtrekkers stonden op geruime afstand tegenover elkaar opgesteld, soms wel drie- tot vierhonderd meter. Na elke ploeggang werden de locomobielen ongeveer een halve meter naar voren gereden. Keren aan het einde van de ploegvoor was niet nodig: de ploeg werd gewoon gekanteld en weer naar de andere locomobiel getrokken. De grond werd veelal 40 centimeter diep geploegd. Bij deze diepte kon per dag een oppervlakte van drie tot vijf hectare worden bewerkt.

De bemanning van de stoomploeg bestond meestal uit een man of zeven. Zij bivakkeerden, vaak vergezeld door een eigen kok, meestal in woonwagens. (Buis 1999, 40; Elzenga, 175; Jochems, 260; Reinders 1964, 238; Van Lonkhuyzen, 63)

*De stoomploeg te Gortel, 5 juli 1909.
Op de ploeg staat jachttopziener Peters van de Hertenkamp.*

Tussen 1905 en 1915 is in de Koninklijke Houtvesterij circa 3500 hectare heide ontgonnen en voor 99% met grove dennen beplant. Vier grote heidecomplexen, de Asselse-, Soerense-, Uddelse en Gortelse Heide, bleven gespaard. (Reinders 1964, 238)

Voor dit laatste gebied waren echter de voorbereidingen van de ontginning al getroffen: hier en daar waren scherpe verhogingen in het terrein al wat afgevlakt in verband met het schokken van de ploegkabel. Toen Koningin Wilhelmina kwam kijken, besliste zij, dat hier de heide met haar mooie heuvels intact moest blijven.

Voor vele, toentertijd zeer arme Veluwe gezinnen waren de ontginningswerkzaamheden echter een zegen, omdat ze naast de schamele opbrengsten uit het eigen boerenbedrijfje een welkome bron van neveninkomsten opleverde. Het omploegen van de heide werd hoofdzakelijk uitgevoerd door de firma Ottomeyer uit Westfalen, die onder contract stond van de Nederlandse Heide Maatschappij. Het poten van de dennen werd gedaan door de lokale bevolking.

Voordat men met het ploegwerk begon, moesten de in het veld staande bomen worden gekapt en geroid en de diepste oneffenheden worden geëgaliseerd. Vaak werd het heideveld hierbij afgebrand. Dit vormde vaak een vrij gemak-

kelijke wijze van verwijdering van de aanwezige begroeiing. Bovendien verbeterde daarbij de grond al enigszins, hoewel natuurlijk ook humus en stikstof verloren gingen. (Van Lonkhuyzen, 61)

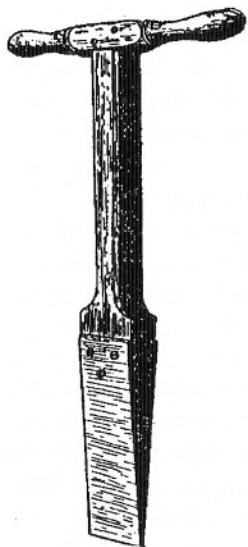
Bij het afbranden, wat uiteraard met de grootst mogelijke voorzichtigheid gepaard ging, onstonden grote rookwolken die tot zelfs over de Zuiderzee zichtbaar waren. "De prins is weer aan 't branden", zeiden de mensen dan tegen elkaar. Na het ploegen kon bij droog weer de grond ontzettend stuiven. Het gebeurde wel dat er na het ploegen, of zelfs het jaar daarop, hele zandstormen ontstonden, waarbij de lucht helemaal donker werd.

Na het ploegen werd de grond geëgaliseerd met een eg, die meestal direct aan de ploeg was gekoppeld. Vervolgens werden in het voorjaar tweejarige grove dennen geplant. Indien er in de herfst geplant zou worden, zouden de plantjes op de grote open vlakte teveel te lijden hebben van ongunstige weersomstandigheden of wildschade. Het pootgoed voor de grotere oppervlakten werd vaak betrokken uit het Noord-Brabantse Zundert. Via het Apeldoorns Kanaal werden de plantjes per schip aangevoerd en vervolgens gelost bij de Jonasbrug bij Vaassen. Hiervandaan werd het plantgoed dan met paard en wagen naar de plantplaatsen gebracht. Zonodig werd het eerst nog een tijd ingekuuld. Ook werden wel dennen gezaaid en opgekweekt in eigen kwekerijen. Ook aangekocht éénjarig plantgoed werd in eigen kwekerijen gepoot en nog een jaar overgehouden. Deze kwekerijen lagen verspreid door de gehele Houtvesterij, onder andere bij Niersen en Hoog-Soeren. (Jochems, 260; Langenbergh-Parqui, 25, Maassen 1992, 23)

In maart en april, wanneer de kans dat de bodem zou bevriezen niet meer aanwezig was, kon er begonnen worden met het planten. Dit gebeurde vaak met behulp van schoolkinderen. Arbeiders maakten de plantgaten, waarna de kinderen de "scheerkwasten", zoals de jonge dennetjes werden genoemd, in de gaten staken. Iedere arbeider had daarvoor zijn eigen poter bij zich. Het maken van de plantgaten was vakwerk; voortdurend moest men oppassen, dat er onderin het gat niet een holte ontstond, die met het dichtmaken van het plantgat niet helemaal zou sluiten, zodat de wortels gedeeltelijk zouden afsterven. Als de bovengrond erg droog was, werd deze eerst met de klomp opzij geschoven om te voorkomen, dat er droog, los zand in het plantgat zou terechtkomen. De jonge plant zou dan verdrogen.

Voor elk dennetje moest een plantgat worden gemaakt. Dit gebeurde met een houten plantschop, een zogenaamde 'ezel'. Het wigvormige gedeelte hiervan was beslagen met plaatijzer; de punt was verstaald. De plantwig werd met kracht in de grond gestoken, zodat een wigvormige spleet ontstond. De jongen of het meisje hield vervolgens het dennetje zo in de spleet, dat de wortel goed naar beneden hing. Vervolgens werd op korte afstand van het dennetje de plantschop weer ongeveer even diep in de grond gestoken en van onder op in de richting van de plant gedrukt, totdat de wortels van de plant goed vastzaten. Deze opnieuw gemaakte opening werd tenslotte met de voet

gesloten. Zonodig werd met de klomp de grond om het dennetje nog wat extra aangedrukt. (Maassen 1992, 20; Van Lonkhuyzen, 105; 111)

Wigvormige
plantschop

Per hectare kostte dit planten 16 gulden, waarbij 16000 dennenbomen werden geplant. Langs de hoofdwegen werden vaak enkele rijen berken geplant.

Tijdens de ploegwerkzaamheden bij Gortel kwam Prins Hendrik, die persoonlijk toezicht hield op de ontginningswerkzaamheden, regelmatig kijken. Volgens overlevering heeft hij zich eens heen en terug laten trekken, zittend op de staande scharen van de ploeg.

Het was overigens streng verboden om te dicht bij de kabels te komen; in Drenthe zijn destijds door een brekende kabel bij een aantal omstanders de benen afgeslagen.

De stoommachines werden gestookt met vetkolen. 's Morgens moest eerst een hele tijd worden gestookt om voldoende druk op de ketel te krijgen. Het water voor de ketels werd met een tankwagen getrokken door twee paarden uit het Cannenburgergat gehaald.

Toen ten zuiden van het Gortelse Veld het heuvelachtige **Niersense Veld** werd omgeploegd, stond er een man op de heuvel met een vlag te seinen als de ploeg weer moest optrekken. De locomobielen stonden maximaal 400 meter uit elkaar. Bij het ploegen van dit heuvelachtige terrein was het belangrijk, dat er zoveel mogelijk loodrecht op de hellingen werd geploegd. Anders zou de ploegvoor bij grote regenval een watergoot worden en veel jonge planten uitspoelen. Door dwars op de helling te ploegen, werd daarbij de neerslag ook nog eens veel meer opgehouden, wat bij deze hoge gronden natuurlijk niet zonder betekenis was. (Van Lonkhuyzen, 62; Stork 1977)

Er zijn meerdere namen in de Koninklijke Houtvesterij die te maken hebben met de ontginning van de heide. Zo kennen we de Ossenstal (Boswachterij Gortel), de Ossenbult (Wiesel) en het Ossenveld. (Uddel)

De Veldput

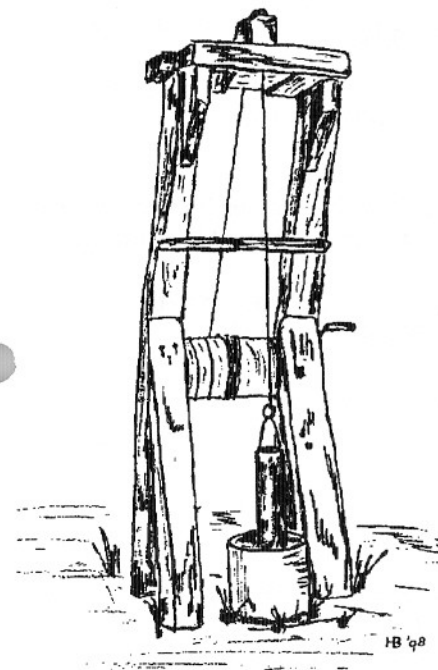
Zoals reeds is opgemerkt, stamt deze naam uit de tijd vóór de ontginning, toen hier in het Gortelse veld de schapen werden gedrenkt die hier in de nabije omgeving onderdak vonden in diverse schaapskooien. Rond 1900 waren er in en om Gortel wel meer dan tien plaatsen aan te wijzen waar een schaapskooi stond of gestaan had. In Gortel waren vóór de ontginning 19 schapenhouders.

De Veldput was oorspronkelijk een stenen put met een diameter van 1.10 meter die gebruikt werd voor het drenken van de schapen. Tijdens de winter van 1890/91, toen een grote hoeveelheid smeltwater vanaf het zuidelijker gelegen Vorenhul kwam, is de put verstopt geraakt. De Gortelnaren spraken destijds van de "Gortelse Vloed".

Dit moet gebeurd zijn bij de plotselinge dooiinval van 21 en 22 januari 1891, die met sneeuwval gepaard ging. Het had toen vanaf begin december streng gevoren, waarbij de vorst tot in januari aanhield. Deze winter, waarvan aan de vooravond Koning Willem III op 23 november 1890 overleed, zou de geschiedenis ingaan als zijnde zeer streng. Behalve strenge vorst die dagen lang aanhield, viel er tevens een dik pak sneeuw. De ondergrond moet dus tot een behoorlijke diepte bevroren zijn geweest, zodat het dooiwater voor grote overlast zorgde. (Buisman 1984, 228)

De stenen put is aanvankelijk wel weer opengemaakt, maar later is een verzinkte ijzeren buis geslagen. Deze buis had een diameter van 21,5 centimeter.

Boven de put hing een lange emmer met een lengte van ongeveer één meter. Deze putaker liep naar onderen smal toe.

Een reconstructie

Onderin de emmer was een klepje, dat als een soort bodem in de akker zat en naar boven toe open ging. Liet men de emmer zakken, dan ging het open staan. Zodra putaker werd opgehaald, sloot het klepje de onderkant af. Het water kon eruit stromen door aan een touw te trekken, waardoor het klepje omhoog kwam. Zo kon men per keer ongeveer 10 liter water ophalen.

De put is in latere tijden gebruikt voor het wild. Hiervoor werden betonnen drinkbakken aangebracht.

De Veldput werd in de Tweede Wereldoorlog nog gebruikt en is daarna pas buiten gebruik geraakt. Het water in de Veldput zat op een diepte van 10 tot 12 meter.

In 1997 zijn de restanten verwijderd.

De Veldput (1994)

Bronvermelding:

Koninklijk Huisarchief:

E 13, 1028

Kaarten van diverse vakken met beplantingen en kaalslagen behorende tot de boswachterij Gortel, ca. 1912 - ca. 1940. (1 portefeuille met 80 kaarten)

E 13, 1034

Kaarten van diverse vakken met beplantingen en kaalslagen in de boswachterij Niersen, ca. 1919 - ca. 1939. (1 portefeuille met 55 kaarten)

G 56, D11

Rekenboek van Ontfangh en Uitgave van de Gorteler Bosch, 1749-1906. 1 deel.

Kaarten:

Kadastrale Atlas Epe/Oene 1832

Topgrafische Kaart 373; 1906, 1912

Literatuur:

Buis, dr. ir. J. e.a. 1999. Staatsbosbeheer, 100 jaar werken aan groen Nederland. Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 1999.

Buisman, drs. J. Bar en boos. Zeven eeuwen winterweer in de Lage Landen. Bosch & Keuning nv, Baarn, 1984.

Elzenga, E. e.a. Het Witte Loo.

Rijksmuseum Paleis Het Loo, Apeldoorn, 1992.

Jochems, G.M e.a. Ach Lieve Tijd; Twaalf Eeuwen Apeldoorn.

Uitgeverij Waanders b.v., Zwolle, 1991.

Kuyper, J. Gemeente-atlas van Nederland naar officiële bronnen bewerkt. Deel 2, Gelderland. ca. 1867.

Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1971.

Kuyk, W. Kaartboek van Gelderland 1843, Uitg. Canaletto, Alphen aan den Rijn, 1971.

Langenbergh-Parqui, E.W. Terugblik op het oude heidegehucht Hoog-Soeren zoals het was in vroeger tijd.

Historisch Museum Marialust, Apeldoorn, 1983.

Lonkhuyzen, ir. J.P van. De Houtteelt.

Nederlandsche Heidemaatschappij, Arnhem, 1930.

Maassen 1992. Uddel en de Koninklijke Houtvesterij.

IN: Uttiloeh, Utteld, Uddel. De geschiedenis van een strijd bare dorps-gemeenschap.

Uddel, 1992.

Reinders, 1964. De Koninklijke Houtvesterijen van Het Loo.

IN: Nederlands Bosbouw-tijdschrift, nr. 8, 1964.

Stork, C. Herinneringen van G. van Laar van de Steenderbult.

IN: Ampt Epe nummer 40, 1977.

Harry Bouwman.

N.B. Aanvullingen (ook foto's!) zijn uiteraard van harte welkom.

Brief

„Epe, 1 november 1900

Aan de Directeur der Artillerieschool

Bij Uw optreden als Directeur der Artillerie Schietschool heb ik de eer U mijne gelukwensen en welkomstgroet aan te bieden en zij het mij wijders vergund, mij in Uwe medewerking aan te bevelen, waar het zal gelden aangelegenheden te regelen betreffende de belangen der Legerplaats nabij Oldebroek, onder Uwe bevelen staande, en mijne Gemeente.

De Burgemeester van Epe”

Tegenwoordig zou dit onder de afdeling Public Relations vallen!

Bertus van den Bremen.

Jaarverslag 1999 Streekarchivariaat Noord-Veluwe

Overlijden Willem Terwel

In september overleed de voorzitter van de historische vereniging Ampt Epe, de heer Willem Terwel uit Vaassen. Ook voor het archief betekent dit heengaan een groot verlies. Hij was vaste bezoeker en vraagbaak voor zowel archivaris als publiek. Hij hielp het publiek vaak trefzekerder voort dan de archivaris kon en zorgde zelfs voor openstelling bij afwezigheid van de archivaris.

Archiefbewaarplaats en huisvesting

Het klimaat in de archiefbewaarplaats was zonder installatie matig stabiel. De temperatuur varieerde van 18 tot 22 graden Celsius de luchtvochtigheid van 38% tot 68%. Snelle schommelingen doen zich hierin niet voor. In de winter wordt het steeds droger en kouder en in de zomer warmer en vochtiger.

Het dichtmetselen van de ramen van de archiefbewaarplaats, zoals gesuggereerd door de provinciale archiefinspecteur, zou hetzij te ingrijpend, hetzij technisch niet degelijk genoeg, te maken zijn.

Voor genealogen is eind 1998 een extra vertrek in gebruik genomen, aangrenzend aan het werkvertrek/raadpleegruimte. Dit biedt behoorlijk soelaas voor de grote toeloop van belangstellenden van de laatste jaren. Er is een derde microfiche - leesapparaat bijgeplaatst. Jammer is alleen dat er tijdelijke medegebruikers zijn, die het "tijdelijke" van hun verblijf al met 100% hebben overschreden. Er is in het verslagjaar nog geen directe verbinding tussen de twee gebruikte vertrekken gemaakt.

Aanwinsten en acquisitie

Ingevolge de nieuwe archiefwet 1995 is de gemeente eigenaar geworden van de notariële archieven, alsmede van de doop- trouw- en begraafregisters van voor 1811 en huwelijksbijlagen van na 1811. De notariële archieven hadden we reeds in bewaring. De andere bestanden zijn in de loop van het jaar bij het Rijksarchief opgehaald. Microfiches van de doop-, trouw-, en begraafregisters van de beide andere gemeenten kwamen beschikbaar.

De akten van overlijden van de Burgerlijke Stand werden aangevuld tot 1950. Het belangrijke oude archief van het Sint Anthoniegilde (1504 - 1975) kon worden aangewonnen. Het werd ook meteen geraadpleegd.

Het archiefje van de Dominee J.A. Prinsstichting (woningbouw) en van de Stichting de Eper Gemeentewoning werden aangewonnen.

Van de weduwe van de heer W. Terwel ontving het archief een tweetal meter documentatie. Een kaartenbak met veldnamen hiertussen werd onmiddellijk geraadpleegd.

Voor de aanwinsten van de archiefbibliotheek wordt verwezen naar bijlage 1.

Dienstverlening

De bezoekcijfers:	bezoekers	bezoeken
genealogen	90	194
anderen	44	158
<i>totaal</i>	<i>134</i>	<i>352</i>

De belangstelling van de bezoekers ging o.a. uit naar: het Anthoniegilde, Ds Prins, Gortel, de Arbeitseinsatz, Chris Lanooy, Hulsbergen, Jan van Riemsdijk, K. Norelschool, Kolthoven, Molukkenkamp, landbouwtentoonstelling Oene, Vemde, Van der Feltz, Veluwse Hut, busdiensten, beken, Hoge Weerd, bijenvereniging Vaassen, klooster Nazareth, Grote Kerk, Emste, kerkgeschiedenis, Klaarbeek, kinderarbeid, landbouwgeschiedenis, muziekconcours 1920 in Heerde, Groene Kruisgebouw, veldnamen, verponding, vrijzinnig Epe, vrouwen in de raad, winkelbestand Vaassen.

Twee pagina's uit de laatste Eper Courant van de negentiende eeuw zijn aan het eind van de twintigste eeuw opnieuw afgedrukt in het Veluws Nieuws.

Het aantal verstrekte inlichtingen bedroeg 32. Voor genealogie waren dat er 15 en 17 andere.

Het betrof o.a: fotografe Letty Claus, monument Vaassen, kopermolenaar Johan Steenbergen den Olden, papiermolens, schrijver W.F. Gouwe "Alfred Listal", straatnamen, veldnamen.

Voor straatnaamgeving werden wat adviezen verstrekt.

Toegankelijk maken

Marijke van der Maten had in 1998 de invoer in de computer van de ongeveer 50.000 kaartjes van de klapper op het bevolkingsregister afgerond. Op zich is de klapper goed bruikbaar, maar door zijn vorm en het feit dat ie uniek is, is het onverantwoord om hem buiten de archiefbewaarplaats in zelfbediening aan de genealogen beschikbaar te stellen. Het werk van Marijke is in het verslagjaar vanuit computergeheugen rechtstreeks op microfiche uitgedraaid. Deze fiches zijn zowel in Epe als Heerde en Hattem samen met de fiches van het bevolkingsregister te raadplegen.

Marijke van der Maten had als volgende project het invoeren van de overlijdensakten van 1811-1862.

De vrijwilliger G. van Apeldoorn is met de index op de Eper Couranten vanaf 1933 gevorderd tot 1946.

Vrijwilligster Karin Wolf voert zijn handgeschreven kaarten in de computer in.

Marijke van der Maten op haar werkplek in het Eper gemeentehuis: „Nu ben ik overlijdensakten aan het invoeren. Er blijft altijd wat te doen”. (Foto Martin Hollering).

Vrijwilliger B. Rutgers heeft de huwelijksinschrijvingen van voor 1811 van zowel Epe, Oene als Vaassen met de computer geïndiceerd. Deze klapper is ook op Internet te raadplegen.

De inventarisatie van het Hervormde Kerkarchief van Epe werd voortgezet, hoewel er vanwege andere werkzaamheden veel minder tijd aan kon worden besteed dan gewenst.

De meeste aanvullingen op de bibliotheek, bijna 70 stuks, werden verwerkt. De catalogus telt thans 2.068 titels.

Aan de fotoverzameling kon ook dit jaar vanwege tijdgebrek niet worden gewerkt. Ook de afdeling Interne Zaken, hoewel bij hen wel de intentie hiertoe bestond, is hier niet aan toegekomen.

Het beschrijven van het politiearchief is voortgezet.

De aangewonnen papieren van Ds Ter Braak zijn geselecteerd. Zijn preken worden in het archief van de hervormde kerk opgenomen.

Een begin werd gemaakt met het beschrijven van de door Terwel nagelaten documentatie.

DOOP-, TROUW- EN BEGRAAFREGISTERS

EPE/HEERDE/HATTEM- De doop-, trouw- en begraafregisters van Hattem, Heerde, Veessen, Vorchten, Epe, Oene en Vaassen van voor 1811 zijn overgenomen van het Rijksarchief. Er zijn direct nieuwe kwalitatief goede microfiches van gemaakt. Alle fiches zijn in drievoud aangemaakt en in elk van de drie gemeentehuizen van Hattem, Heerde en Epe zijn de fiches van alle drie gemeenten te raadplegen. Dit was al het geval met de burgerlijke stand en met de bevolkingsregisters. Veel Wezepers (thans gemeente Oldebroek) werden voor 1811 in Hattem of Heerde gedoopt. De R.K. statie Vaassen had voor 1811 een veel groter verzorgingsgebied dan alleen Vaassen zelf. Voor diegenen die zichzelf er mee kunnen redden, zijn deze bronnen op microfiches alle werkdagen in elk der drie gemeentehuizen van het Streekarchivariaat tijdens kantooruren beschikbaar. Houdt u er rekening mee, dat het gemeentehuis van Epe op vrijdagmiddag in de even weken dicht is.

heeft er ook een plek gevonden. Een deel van de informatie komt van de internetpagina van het Streekarchivariaat Hattem, een deel is nieuw gemaakt.

● Toezicht op het beheer van de moderne archieven

Het semi-statisch secretarieearchief 1930-1980 moet nog worden beschreven. Dit is een taak voor de afdeling I & A, die er door tijdgebrek niet aan toekomt. Voor de bewerking van deze 300 meter archief vanaf 1930 is f 50.000,- in het meerjaren investeringsprogramma voor het jaar 2001 geraamd om krachten van buiten hiervoor in te huren.

Er zijn gesprekken met I & A. geweest over de toekomst van de digitale archieven.

G. Kouwenhoven.

Materiële verzorging

De restauratie van het oud archief gaat gestaag door.

De archiefbestanden die op microfilm staan: burgerlijke stand, bevolkingsregister en kranten, zijn in het afgesloten gedeelte van de archief-bewaarplaats liggend opgeborgen.

Microverfilming

De doop-, trouw- en begraafregisters zijn op microfiche gezet en ook in de andere twee gemeenten beschikbaar.

Educatie

Een aantal liefhebbers hebben ook de gemeente Epe op Internet gezet: www.geo.nl. Het archief

Betere ontvangst voor bezoekers gemeentearchief

EPE — Bezoekers van het gemeentearchief in Epe krijgen na de zomervakantie de beschikking over een eigen ontvangstruimte. Een kamer naast het oude archief wordt ingericht voor mensen die archiefstukken willen inzien. Met name gaat het dan om stamboomonderzoek.

Tot het beschikbaar stellen van een aparte kamer is besloten in verband met de toenemende belangstelling voor stamboomonderzoek. Tot op heden konden bezoekers aanschuiven aan een tafel in het archief en daar de twee apparaten gebruiken om microfiches te bekijken. Deze voorziening is bij tijden echter niet voldoende meer.

Na de zomer verhuizen de twee apparaten naar het kamertje naast het archief. Ook gaat de gemeente de inrichting van de ruimte verbeteren. Zo'n zes tot acht mensen kunnen straks tegelijk zonder al teveel problemen archiefonderzoek verrichten. Overigens kan dat alleen op dagen dat de regionaal operende archivaris in de gemeente Epe werkzaam is.

Dat is meestal op de donderdagen en afwisselend op woensdag en vrijdag het geval.

Filmvertoning oud Epe

8 maart 2001

Epe Gemeentewoning

Aanvang 19.30 uur

Voor de pauze een film uit de jaren 1945-1950 met onder andere

De bevrijding door de Canadezen

Ouderen op reis

De ELTO-tent

Na de pauze de tijd 1950-1960 met onder andere

Opening van de Ossenstal

100 jaar Eper markt

Uitdiepen van de vijver aan de Dellenweg

Het bestuur nodigt alle leden uit. Niet-leden zijn welkom tegen betaling van een rijksdaalder.

Mededelingen van het bestuur

Boekje met verhalen van de hand van Willem Terwel

Hoewel er al veel boekjes verkocht zijn, is er nog steeds de gelegenheid om een exemplaar in uw bezit te krijgen. Van harte aanbevolen!

Streekarchief

De archivaris G. Kouwenhoven is aanwezig in Epe op donderdag van 9.30 tot 15.30 uur.

Veldnamen in de gemeente Epe

Tijdens de jaarvergadering op 1 november j.l. deelde de voorzitter mee dat het boek „Veldnamen in de gemeente Epe” van dr D. Otten mogelijk voor het eind van het jaar zou verschijnen. Dit blijkt niet juist te zijn. De schrijver hoopt in maart a.s. gereed te zijn, waarna het verschijnen van het boek niet voor halverwege 2001 mag worden verwacht.

Boekbespreking

„Op kracht van stromend water” door H. Hagens

Een uitgebreide en zeer gedetailleerde beschrijving van de geschiedenis van de watermolens op de Veluwe.

Door gebruik te maken van de hoogteverschillen in het landschap kon men bestaande beken benutten voor het opwekken van energie en groef men nieuwe beken om de capaciteit te verhogen. Zo ontstonden al vroeg op de Veluwe industrieën, zoals papiermakerijen, graanmaalterijen, koperpletterijen, volmolens en in latere tijden wasserijen.

Alle watermolens van de Veluwe worden uitvoerig beschreven; sommige bestaan nog, maar vele zijn verdwenen. Vele tekeningen en foto's, technische tekeningen en beschrijvingen van beeklopen en gebruikmaking van waterkracht maken van dit boek een naslagwerk en een geschiedenisboek. Ook een interessante beschrijving van de water- en molenrechten ontbreekt niet.

Gegevens:

„Op kracht van stromend water – negen eeuwen watermolens op de Veluwe”. Circa 600 bladzijden; 21x29 cm; rijk geïllustreerd; gebonden; ISBN 90 6289 575 1; Prijs f 149,50; verkrijgbaar via de boekhandel of de uitgever: nv Uitgeverij Smit van 1876, Postbus 200, 7550 AE Hengelo.

Gelderse Genealogische Contactdag

Op zaterdag 7 april 2001 zal in Tiel vanaf 10.00 uur de 11de Gelders Genealogische Contactdag gehouden worden.

De organisatie van deze dag is in handen van de 5 Gelders afdelingen van de Nederlandse Genealogische Vereniging (NVG), aangevuld met enkele andere verenigingen.

Ook andere afdelingen en diensten van de landelijke NGV, zoals Familieorganisaties, Computergenealogie, Heraldiek, Contactdienst en het Verenigingscentrum in Weesp zullen weer hun medewerking geven. Bovendien zullen andere Gelderse genealogische en historische verenigingen, archieven en computer/internetdeskundigen aanwezig zijn.

Zulke contactdagen zijn bij uitstek geschikt om uw genealogische gegevens aan te vullen en uit te wisselen, en om contacten te leggen met andere genealogen die met name in Gelderland genealogisch onderzoek verrichten.

Namens de Commissie Gelderse Genealogische Contactdag
W. van Westeringh, Boterhoekstraat 34, 6666 GA Heteren,
telefoon (026) 472 21 92.

Oogst

Gedurende een groot deel van de 19de eeuw vinden wij in de gemeente-verslagen een uitgebreid verslag van de stand van de landbouw in de gemeente. Maar ook moest de burgemeester omstreeks oktober een overzicht sturen van de oogstopbrengsten over het lopende jaar.

Hieronder volgt zo'n opgave d.d. 17-10-1854 van de gemeente Epe over 1854. Ter vergelijking heb ik er naast vermeld de opbrengst per ha. in 1999.

(Cijfers van het Landbouwkundig Economisch Instituut, beschikbaar gesteld door de G.L.TO.).

Soort oogstgewas	Aantal bunders	Opbrengst totaal	Opbrengst per h.a.	Opbrengst per h.a. in 1999
Aardappelen	238	23.800 mud	100 mud (7.000 kg.)	46.700 kg.
Boekweit	531	11.151 mud	21 mud	
Gerst	64	1.344 mud	21 mud (1.575 kg.)	6.400 kg.
Haver	148	2.960 mud	20 mud (1.000 kg.)	5.600 kg.
Paardebonen	19	228 mud	12 mud	
Rogge	1.247	26.187 mud	21 mud (1.470 kg.)	5.300 kg.
Tarwe	25	500 mud	20 mud (1.500 kg.)	8.900 kg.

Opmerkingen bij de oogstopgave:

Aardappels De aardappels zijn dit jaar veel beter dan ze vele jaren waren. Men rekent op 100 mud per bunder.

(Vanaf 1845/46 had de gevreesde aardappelziekte voor opvolgende slechte oogsten gezorgd Lvdb).

Boekweit De boekweit levert een vrij goed beschoot, doch minder dan vorig jaar.

Gerst De oogst van dit gewas is redelijk voldoende.

Haver Geeft een middelmatig beschoot.

Paardebonen Waren dit jaar zeer slecht en hebben geleden van luis en ander ongedierte.

Rogge De oogst is overvloedig, zowel in stro als beschoot.

Tarwe Tarwe is ook redelijk goed gelukt.

De helft van het roggeland wordt bezaaid met knollen en spurrie. Een gedeelte van de vroege aardappels wordt bepoot met boerenkool, enkele kleine stukken met mangelwortels.

Bertus van den Bremen.

Inhoud

Het Apeldoorns Kanaal (3) Bertus van den Bremen	1
Krentebroden door Bertus van den Bremen	9
De achtergronden en het ontstaan van de Doleantie te Epe (1) door drs C. van der Wal - bewerkt door J.C. Kreffer	10
Veldnamen in de Koninklijke Houtvesterij Het Loo (4) door Harry Bouwman	16
Brief door Bertus van den Bremen	25
Jaarverslag 1999 Streekarchivariaat Noord-Veluwe door G. Kouwenhoven	26
Filmvertoning oud Epe	30
Mededelingen van het bestuur	30
Boekbespreking	31
Gelderse Genealogische Contactdag	31
Oogst door Bertus van den Bremen	32